

11 SETEMBRE
DIADA NACIONAL
DE CATALUNYA 2021

**LES CURES,
L'ENVELLIMENT,
I L'ECONOMIA
POST-PANDÈMICA**

Sra. Lourdes Beneria Farré

9 de setembre de 2021
Saló de Cent
Ajuntament de Barcelona

LES CURES, L'ENVELLIMENT, I L'ECONOMIA POST-PANDÈMICA

Sra. Lourdes Beneria Farré

9 de setembre de 2021

Saló de Cent

Ajuntament de Barcelona

Excel·lentíssima alcaldessa, autoritats, companyes i companys, bona tarda a totes i tots!

Penso que, entre les moltes persones que han estat convidades a fer aquesta xerrada de la Diada, dec ser la de més edat, i la veritat és que n'estic orgullosa alhora que també nerviosa perquè ser gran comporta algunes deficiències, de les quals us podria parlar però no ho faré. En tot cas, espero que no se'm noti gaire l'edat, i que sigueu generoses i generosos amb la vostra reacció! És realment un honor ser aquí i compartir les inquietuds que tenim de cara a les moltes i creixents necessitats de cures en la nostra societat, i també les qüestions sobre l'envelliment de la població i sobre l'economia postpandèmica. Espero que aquesta xerrada pugui contribuir, almenys amb un gra de sorra, al debat que naturalment hem de tenir entre nosaltres, ja que són qüestions sobre les quals podem dir que ens hi va la vida.

Realment les cures representen un tema candent que, sobretot com a conseqüència de la pandèmia, ha estat i continua estant cada dia entre nosaltres. En realitat la seva importància va creixent amb la informació que ens arriba. Gairebé cada dia els diaris i altres mitjans de comunicació ens recorden la centralitat de les cures en les nostres vides i en l'economia. Les cures, com anem veient cada cop més, estan molt connectades amb la necessitat de cuidar la vida en totes les seves dimensions, amb la importància de cuidar els petits i els grans, d'augmentar les xarxes de guarderies infantils, d'ampliar el sistema sanitari, d'incrementar i millorar els serveis de residències de la gent gran. També són importants per superar les creixents desigualtats socials en general i les de gènere en particular —degut al mal repartiment de la seva càrrega entre els qui cuiden petits i grans—. A més, ens recorden la necessitat de no oblidar i cuidar el planeta Terra que se'ns està morint; ens preocupa la pèrdua de biodiversitat,

incloent-hi els animals i les plantes que ens rodegen i que sovint hem maltractat i eliminat. Tot això, que és molt, com ja anirem veient, naturalment implica una participació de totes i tots en les cures necessàries i per part del sector públic, la qual cosa implica un increment dels pressupostos que requereixen totes aquestes tasques. És una feina que ens preocupa i que l’hem d’anar fent cada cop amb més urgència.

Comencem pels treballs de cura en l’àmbit domèstic que tradicionalment han estat una feina de les dones en totes les societats i en tots els continents. La història del món ens diu que les dones s’han encarregat de la reproducció social amb totes les tasques connectades: treball domèstic, cura de petits i de grans, cuinar i netejar, feina al voltant de la casa que en moltes societats vol dir també els treballs relacionats amb els cultius i la recollida de menjar, cura d’animals, etc. Tot això sota sistemes d’organització patriarcal que han estat dominats i organitzats arreu del món per l’autoritat dels homes sobre les dones, amb totes les repercussions a escala econòmica i social, i a través de la història, amb variacions que hem anat estudiant i coneixent.

Però l’evolució històrica també ha anat canviant en bona part aquestes relacions, sobretot a partir de la introducció del capitalisme. Com ja sabem, les diverses onades de feminisme han qüestionat les relacions de poder desiguals i discriminatòries cap a les dones, en tots els aspectes i depenent de cada societat. L’economia s’ha desenvolupat i ha evolucionat, alterant les relacions de poder i el lloc assignat a homes i dones.

Als nostres països, i més concretament a Europa, Espanya i Catalunya, durant els darrers quaranta anys, el capitalisme ha anat canviant les relacions socials amb un dinamisme sense precedents. Hem viscut i estem vivint uns canvis extraordinaris. No faré aquí la història econòmica d’aquesta evolució, però sí que vull recordar alguns dels aspectes rellevants en el cas de Catalunya. En particular, la gran entrada de les dones al mercat de treball produïda des de la promulgació de la Constitució espanyola el

1978, que va crear noves relacions socials i econòmiques així com noves necessitats i tensions dins de les famílies i en la societat en general. Des del 1978, la taxa laboral femenina de 16 a 64 anys a Catalunya va augmentar extraordinàriament —des del 35,6% (el 1970 era el 26,7%) fins a arribar al 74,6% el 2017—. Aquest nivell encara està per sota de les xifres d’altres països europeus —per exemple, el 77% a Suècia, amb la participació més alta d’Europa—. Actualment l’estimació per al 2021 és del 75,4%, realment força alta i acostant-se a la taxa de participació masculina del 80,3%. Paral·lelament, la taxa masculina ha disminuït i per tant la distància entre la participació femenina i la masculina ja és poca.

L’increment de la taxa d’activitat femenina ha anat erosionant, almenys parcialment, la dedicació a les tasques familiars de la “mestressa de casa a temps complet” que es cuidava de gairebé totes les feines de reproducció social —bàsicament les cures— i de la producció dins de la família i a les quals les mestresses estaven acostumades. Com molt bé sabem, a mesura que la taxa d’activitat femenina va anar pujant, sobretot a partir de la dècada del 1990, també ho van fer les tensions al voltant de qui faria i com es faria la feina de casa que elles anaven deixant. Per una banda, aquestes activitats es van transferir al mercat i moltes es van mercantilitzar, per exemple comprant menjars ja fets al mercat o simplement anant als restaurants, mecanitzant les feines de neteja o compartint les tasques amb altres persones de la llar. Per altra banda molts dels serveis que havien estat responsabilitat de les dones, com la cura dels fills més petits, van originar un augment de la demanda de guarderies i escoles, donant lloc a pressions socials i polítiques per solucionar-ne la manca i garantir-ne el finançament.

Malgrat aquest trasllat de tasques de la casa al mercat, a totes les famílies quedaven tasques que no es podien comercialitzar. Moltes dones de classe alta i mitjana van poder solucionar les seves tensions de conciliació entre el treball laboral i les tasques familiars amb la contractació de dones immigrants que venien de llocs com el Marroc i sobretot de diversos països d’Amèrica Llatina.

Aquesta substitució va disminuir les pressions del treball domèstic i de conciliació per a moltes dones de Catalunya però amb salaris relativament baixos i contractes precaris per a les immigrants.

I és aquí on hem de fer la reflexió sobre la gran aportació que han protagonitzat i segueixen protagonitzant les dones immigrants. Han estat elles les que han fet possible la gran escalada cap al mercat de les dones de casa nostra, facilitant, per tant, els passos cap a una igualtat de gènere més alta. Són les dones immigrants les que han netejat les cases de les famílies d'aquí, les que han cuinat i han cuidat de la nostra gent petita i gran. Han estat les famílies marroquines, o les equatorianes, o bolivianes i de tota l'Amèrica Llatina, les que han fet possible aquests canvis que han afavorit les dones de casa nostra. Hem de reconèixer els sacrificis fets per aquestes dones valentes que han deixat les seves famílies, i sovint les seves filles i fills, als països d'origen sense deixar les seves responsabilitats de mare. Tenim molts estudis que documenten com les mares immigrants han continuat les seves tasques de supervisió dels fills, per exemple fent els deures amb ells a través dels mòbils i assegurant-se de la seva participació en l'escola. També sabem com han contribuït a l'ascens social de les seves famílies, aquí o al seu país, mitjançant la seva contribució a la renda familiar i també amb les transferències de remeses.

A Catalunya, una de les conseqüències del gran augment de la participació de les dones en el mercat laboral ha estat la contínua disminució de la taxa de fecunditat malgrat que no és l'única causa. Aquesta taxa va passar de 2,14 fills a finals dels anys 1970, a 1,27 el 2019, amb una altra forta disminució durant el temps de la COVID, ja que el desembre del 2020, nou mesos després de l'inici de la pandèmia, la natalitat va caure un 20% en relació al desembre de l'any 2019, segons l'IDESCAT. Per altra banda, els avenços de les dones cap a la igualtat en el mercat laboral han tingut una gran repercussió sobre les relacions i la igualtat de gènere, millorant la situació de les dones malgrat que hi ha encara molt camí per recórrer. Per exemple, les dones ja aporten una part important del pressupost familiar —naturalment variable

segons els seus salaris però en tot cas contribuint al seu empoderament—. També han disminuït els estereotips de gènere en general: a les escoles, empreses i llocs públics i a altres àmbits on han aconseguit més responsabilitat. Podríem dir que la nostra societat és menys sexista però sabem que encara queden molts problemes que necessiten lluites i canvis —simbolitzats per les desigualtats de remuneració o per la lluita contra la violència masclista— abans que s'arribi a la igualtat plena. Aquí hi han tingut, i encara hi tenen, un paper molt important els moviments feministes que, des de diversos àmbits i plataformes, han lluitat perquè les dones puguin superar les herències de les dominacions patriarcal i discriminatòries.

En tot cas, els canvis associats a la participació de les dones en el mercat laboral han tingut una influència extraordinària sobre els seus rols dins de l'estructura familiar i social. Malgrat que les cures encara depenen d'elles en grans proporcions —com s'ha demostrat en temps de la pandèmia—, ja no es veuen com a exclusivament d'elles. La figura de la “mestressa de casa a temps complet” ha desaparegut o està desapareixent. Naturalment que s'ha de fer més camí però ja no sentim tan sovint expressions sexistes que atribueixen a les dones les feines de casa i als homes les del mercat. Els anuncis comercials ja ho constaten: per exemple no veiem, com abans, que la roba de casa la posin a rentar només les dones o que són elles i no ells qui es cuiden dels petits o de les compres.

Paral·lelament a aquests canvis, s'ha registrat la gran tendència a l'envelliment de la població a tot el món, i a Catalunya i Espanya molt particularment. Les dades sobre l'esperança de vida que ha publicat més recentment l'OMS situen Espanya com el tercer país del món on l'esperança de vida és més alta: 83 anys per a la població en general (80 per als homes i 86 per a les dones). Aquesta xifra només la superen Andorra i el Japó, i està per sobre de França, Itàlia, Austràlia i pocs països més que tenen una esperança de vida de 83 anys entre els 191 països del món (i això malgrat la disminució de l'any passat degut a la pandèmia).

L'envelliment es refereix a l'augment del nombre de persones grans en relació amb altres grups. La tendència a Catalunya ve de lluny. Per exemple, des del 1900 fins al 1981, el nombre de persones de més de 65 anys es va multiplicar per 7 mentre que el total d'habitants es va triplicar. El percentatge de majors de 65 anys va passar del 5% el 1900 a un 11% el 1981 i el 2021 aquesta xifra ha arribat al 19%, una proporció que gairebé s'ha duplicat en els darrers quaranta anys. O sigui que continua un increment gradual com a resultat de la combinació d'una natalitat baixa i una esperança de vida alta. A escala mundial la tendència a l'augment de l'envelliment és semblant malgrat que amb diferències entre països: la gent gran viu més anys i amb més salut, sobretot als països més rics, però no sols als països rics, i la tendència clarament s'està accelerant.

Aquesta evolució és paral·lela a l'augment de l'esperança de vida en els darrers quaranta anys. Seguint una tendència mundial, a Catalunya, cada dècada ha augmentat l'esperança de vida en néixer, en 2,2 anys, i l'esperança de vida als 65 anys s'ha incrementat en 1,5 anys per dècada. Però la pandèmia de la COVID ha tingut un impacte negatiu, amb la reducció al voltant d'1,5 anys de l'esperança de vida en néixer el 2020 a causa de la sobremortalitat de la població de més edat. Per altra banda, el pes de la gent gran en relació amb els adults el darrer any pràcticament no ha variat. L'índex de dependència de la gent gran (nombre de persones de 65 anys i més per cada 100 persones de 15 a 64 anys) se situa en 28,9 el 2021.

Els demògrafs distingeixen entre l'“edat cronològica” —quants anys tenim— i l'“edat biològica” —l'edat que el cos sembla tenir d'acord amb unes mesures mèdiques—. Un estudi de mil persones fet a Nova Zelanda recentment conclou que les persones neozelandeses envelleixen a ritmes diferents, depenent de la genètica, el medi ambient i l'estil de vida, incloent-hi els avenços científics i mèdics. I sabem també, com l'Agència de Salut Pública de Barcelona ha constatat, que les diferències en salut i mortalitat tenen molt a veure amb la classe social. Naturalment, podem

actuar sobre l'estil de vida i fins a cert punt també sobre el medi ambient per fer que l'envelliment biològic sigui menor que el cronològic.

Una transformació demogràfica com la que estem vivint té profundes conseqüències per a cada un dels aspectes de la vida individual, comunitària i nacional. Hem de planificar les cures de cara a l'envelliment, per exemple les del sistema sanitari, residències per a la gent gran, menjadors i centres socials, programes de tipus social i d'informació mèdica. Són afegits importants als pressupostos de les cures que ja s'han de tenir en compte. I sabem que s'incrementaran, si més no per la pressió de la demanda de la gent gran. Per exemple, malgrat les deficiències que vam veure l'any passat respecte a les residències, les sol·licituds d'entrada no han baixat i sembla que a Espanya hi ha un dèficit d'entre 75.000 i 89.000 places que puguin complir les recomanacions de l'OMS. Es calcula que per a l'any 2050 els més grans de 65 representaran el 30% de la població.

L'envelliment és un tema amb moltes cares. Per una part és molt bona notícia perquè ens permet viure una vida més llarga. Però volem que sigui una vida feliç i creativa, i això és més complicat. Un concepte que ajuda és el de l'“envelliment actiu.” L'OMS va definir l'envelliment actiu com “el procés d'optimització de les oportunitats de salut, participació i seguretat per tal de millorar la qualitat de vida a mesura que les persones envelleixen”, un concepte que també es va adoptar en la segona Assemblea Mundial de l'Envelliment, celebrada el 2002 a Madrid. El terme *actiu* es refereix a “la participació contínua dels adults grans de manera individual i col·lectiva, en els aspectes socials, econòmics, culturals, espirituals i cívics, i no només a la capacitat de ser actius des d'un punt de vista laboral i participar en el mercat de treball.” La idea es refereix també a “l'apoderament dels adults grans en els aspectes biològics, psicològics i socials en què estan immersos, considerant canvis inherents a l'edat, riscos ambientals i psicosocials, així com les mesures preventives que poden aplicar”.

Malgrat aquest concepte d'envelliment actiu, l'envelliment presenta problemes que s'han de tenir en compte i prevenir. Van des de la necessitat de millorar les normes socials respecte a la vida social i econòmica de la gent gran (per exemple, com ens veuen i ens tracten els joves) fins a la supervisió de les pensions, l'habitatge i altres qüestions econòmiques. També pesen els problemes de mobilitat i la necessitat d'organitzar activitats que puguin agilitzar la vida dels grans, així com la coordinació de les ajudes que puguin obtenir relatives a la seva vida quotidiana. Igualment semblen cada cop més importants les qüestions entorn de la “soledat no desitjada” que va sorgint a mesura que ens fem grans i que hem vist analitzada darrerament en alguns mitjans. La sensació de soledat no desitjada va en augment no sols deguda al fet que es van perdent persones amigues i estimades pel camí, sinó perquè la mobilitat reduïda fa que no puguem arribar als llocs on voldríem ser.

Cal dir que l'Ajuntament de Barcelona ha fet un esforç per ocupar-se d'aquesta qüestió i va crear l'Observatori de la Soledat el 2017, la primera plataforma al voltant d'aquesta qüestió a Espanya. És important que es vegi com una qüestió social i per tant objecte de polítiques públiques, com l'economia de les cures.

Les cures

L'economia de les cures és un concepte relativament nou que l'economia feminista va introduir els anys 1990 als Estats Units i que s'ha anat divulgant ràpidament per necessitat. Jo diria que va ser el llibre de Nancy Folbre, *Who Pays for the Kids (Qui paga pels petits)*, publicat el 1993, el que va introduir el concepte per primera vegada; un llibre que ha resultat ser més important del que ens va semblar en aquells moments. Primer, criticava el fet que els economistes no donaven importància a les relacions entre homes i dones o entre pares i fills, de manera que no es presentava una anàlisi convincent del desenvolupament econòmic, ni dels conflictes polítics i el benestar social de la família. Segon, introduïa la idea que s'havia d'analitzar amb més cura les institucions que afecten la reproducció social. I tercer, introduïa

l'anàlisi feminista amb exemples històrics de reproducció social a diferents països i regions.

El concepte de *reproducció social*, amb els seus aspectes biològics, físics i socials tenia una influència marxista que havia estat poc desenvolupada en les societats occidentals. Molts economistes, argumentava Folbre, començaven a reconèixer la importància del treball i la producció dins de la família, sobretot a mesura que les dones s'incorporaven al mercat de treball. Però els costos de la reproducció social, malgrat que sigui fàcil definir-los, eren difícils d'estimar. Inclouen les despeses relacionades amb els fills i dependents, els malalts, els discapacitats i la gent gran. El valor del treball familiar dedicat a aquestes tasques sobretot per les dones és difícil d'estimar però és possible –continuava Folbre– si ens preguntem sobre el que podrien guanyar si les hores dedicades a aquesta feina les haguessin fet en el mercat laboral. En realitat, moltes feministes ja havien començat a fer aquesta recerca. Per altra banda, una proporció alta del treball en el sector serveis eren activitats de reproducció social: sector sanitari, educació, guarderies infantils, cura de la gent gran. Hi participen tant les institucions públiques com privades però el “producte final” no és per obtenir beneficis i la majoria dels empleats són dones, amb remuneracions relativament baixes. Aquests sectors són els que defineixen el sector de les cures.

Folbre definia les cures com “la càrrega més gran que duen les dones i no els homes en el terreny microeconòmic i macroeconòmic.” Aquestes càrregues les connectaven amb els enormes canvis que el procés de desenvolupament econòmic estava introduint en tots els països i afectava la reproducció social: l'accés de les dones al mercat de treball, la davallada de la fertilitat, i l'increment de la despesa social pública, canvis que s'han intensificat des que el llibre va ser escrit.

Quant a les “històries de reproducció social”, Folbre comparava els règims desenvolupats al nord d'Europa amb els dels EUA, i l'Amèrica Llatina i el Carib. En realitat documenta la història que

d'alguna manera ja sabíem: que els països del nord d'Europa havien desenvolupat un estat del benestar que incloïa unes cures molt més generoses i per tant alliberava les dones d'aquest treball, mentre que aquest no era el cas dels EUA o l'Amèrica Llatina i el Carib (hi podríem afegir tampoc del Sud d'Europa). Era la primera vegada que s'analitzava sistemàticament aquesta qüestió.

El concepte d'*economia de les cures* —the “care economy” en anglès— es va difondre ràpidament dins del feminisme —als EUA i una mica més tard a casa nostra i a Europa—. Jo diria que a Catalunya i a Espanya es va estendre durant les dues darreres dècades però més intensament encara a conseqüència de la crisi del 2008 i sobretot com a resultat de la pandèmia durant aquest any passat. Sabem que la COVID a tot el món ha tingut unes conseqüències molt negatives per a les dones que van posar en evidència les desigualtats de gènere quant a les cures i els problemes laborals. Ja el maig del 2020, segons dades de l'ONU i reiterades pel seu secretari general, es constataren les problemàtiques següents:

- Tots els tipus de violència masclista s'havien intensificat a molts països, sobretot la violència domèstica.
- A escala mundial, les dones estaven realitzant el 75% del treball domèstic!
- Des d'un punt de vista laboral i pel que fa a les dones que tenien una ocupació, les dades ens explicaven la història d'un desastre. Moltes van haver de plegar perquè, amb el confinament, no podien cuidar-se dels fills i del treball domèstic alhora que del seu treball fora de casa. A moltes, la reconciliació entre aquests treballs diferents se'ls va fer impossible. Altres es van quedar sense feina, sense ingressos, sense protecció de cap mena, sobretot les que treballaven en l'economia informal (que representa un 60% com a mitjana mundial) i a les jerarquies més baixes de l'àmbit laboral d'arreu del món. Es van tancar tallers i fàbriques, el comerç global va arribar a uns nivells molt baixos, i parlàvem de desglobalització (com durant la crisi del 2008).
- La pèrdua de llocs de treball implicava que no hi havia cap forma de pagament compensatori per a la majoria.

- A més dels problemes de conciliació que, amb el confinament, van explotar a tot el món, sobretot per a les dones amb la doble càrrega dels fills a casa; un problema que tot seguit es va fer més evident quan tots érem a casa confinats.
- Les estimacions a escala mundial ens deien que les dones treballaven entre 15 i 30 dies sencers més a l'any que els homes.

Tots aquests problemes, a més del de la violència masclista, han aparegut a escala global, com van constatar els primers estudis i que s'han confirmat a altres països des del maig del 2020.

En conclusió, l'expansió de la pandèmia ens ha presentat un repte a casa nostra i a la comunitat global que mai havíem vist tan clarament. Ha posat en evidència la importància de les cures a tots nivells: el treball de les famílies, les dificultats de la supervivència diària, les del sector sanitari i dels treballs essencials, la qüestió de les poblacions envellides, etc. De cop hem vist com les cures són al centre de l'economia, en tant que representen unes activitats sense les quals la supervivència es fa molt difícil. Ens hem adonat que la pobresa ha augmentat a les nostres ciutats, deixant al carrer els més desafortunats amb un panorama depriment.

A més, hem anat veient no sols la importància de les cures sinó que s'està acceptant més clarament que el sector, o una part important d'aquest, sigui progressivament públic. Per exemple, aquesta és una qüestió molt discutida actualment als EUA on no tenen un sistema públic de sanitat com el nostre, excepte el que parcialment va crear Obama, l'Obamacare. Ni tampoc tenen un sistema de guarderies públiques malgrat que cada cop se'n necessiten més, a mesura que la participació laboral de les dones ha tendit a ser com la dels homes. No és d'estranyar, per tant, que el tema hagi sortit a relluir durant la pandèmia. Per exemple, el *The New York Times* del 14 de maig d'aquest any va publicar un article molt extens sobre “How child care became an economic issue” o com la cura d'infants ha esdevingut un tema econòmic. I ho va fer a la secció de negocis, un detall molt significatiu. L'article parla

precisament de l'aportació de Folbre amb el llibre del 1993 i de com, fins aleshores, els economistes (homes amb gran majoria) no veien la cura d'infants com un tema econòmic digne d'estudiar perquè les dones se n'ocupaven "per amor als fills i a la família". Per tant, no es veia com un tema important que els economistes haguessin de tractar.

Però aquesta visió tradicional de l'economia, segons l'article del NYT, és ara un tema candent. Durant la pandèmia el tancament d'escoles i de guarderies, opina l'autora de l'article, va dur els pares amb fills a unes tensions insuportables. Un informe oficial va estimar que deu milions de pares —sobretot mares— van haver de deixar el seu treball, augmentant les pressions derivades de la pandèmia a tota la família però també als llocs on treballaven, amb conseqüències negatives per a l'economia. Degut a aquestes tensions, l'administració Biden i els seus aliats han argumentat que la cura d'infants —i la dels malalts i la gent gran— és essencial per a una economia que funcioni —tal com ho són els sistemes de transport o les xarxes elèctriques—. És part de la infraestructura humana, argumenta el NYT, tal com l'economia feminista fa anys que està dient. Per fi el NYT, en la seva secció de negocis, ho inclou com un tema econòmic, i Biden ha confirmat aquesta visió. En el seu paquet de dos trilions de dòlars ha inclòs un pressupost per a les cures de gent gran i discapacitats malgrat que encara no per a guarderies públiques. També ha proposat augmentar els subsidis per als pares que deixen temporalment la feina per raons familiars, l'ensenyament preescolar per a tothom i 225.000 milions de dòlars per a subsidis a les guarderies.

A Catalunya i a Espanya també s'està acceptant més i més que les cures són un sector fonamental per al funcionament de l'economia i de les nostres vides i que el sector públic ha de desenvolupar un paper bàsic per al seu funcionament i finançament —tan bàsic com ho són les escoles i els hospitals—. Però tenim encara molta feina per fer com a país, comunitats autònomes, ciutats, municipis i pobles. Això ens duu a la pregunta de com s'organitzaran millor les cures? Sabem que les del sistema sanitari

s'han d'ampliar i probablement la idea s'acceptarà més fàcilment perquè gairebé tots i totes estem convençuts de la seva importància. Però com s'organitzaran les cures del sector domèstic adequant-se a les seves necessitats? Ja no podem defugir aquesta pregunta!

Si parlem de pressupostos (en realitat ja fa anys que ho fem), hem de tenir una gran varietat de dades i ens podem inspirar amb Corea del Sud, un país pioner en la seva preocupació per aquestes qüestions. Des de fa dos anys un equip d'estudis finançat pel govern coreà, juntament amb la Fundació Hewlet dels EUA, està estudiant les dades que es necessiten sistemàticament a fi que el govern es responsabilitzi de les cures. És el primer país que ho està fent a aquest nivell macroeconòmic. Precisament, fa dos mesos va tenir lloc una conferència sobre aquest tema —organitzada per la Universitat Nacional de Seül i el programa d'Economia de les Cures de l'American University de Washington. L'objectiu era discutir a fons aquests temes i sobretot els resultats de la recerca i les seves implicacions. Hi va participar no sols la mateixa Nancy Folbre sinó també Joseph Stiglitz, un economista molt conegut i no especialment per haver treballat sobre aquests temes, sinó sobre qüestions relatives a la globalització, les crisis i altres qüestions d'economia. La qual cosa també és un indicador de la importància que se li dona al fet que Corea sigui el primer país amb un projecte com aquest.

Els objectius d'aquesta conferència són interessants justament per parlar dels que haurien de ser els nostres:

- Primer, examinar com el treball de cura i l'economia de les cures es troben al centre de com ens hem de reimaginar la transformació de l'economia postpandèmica.
- Segon, prioritzar l'economia de les cures com a objectiu tenint en compte que ja no és només una opció sinó clarament una necessitat per al funcionament de les nostres economies i sistemes socials i polítics. I això implica la discussió de les accions coordinades que s'han de planificar i realitzar per

enfortir l'estructura de les cures i els impactes sobre l'economia i el mercat laboral.

- Tercer, veure com l'economia de les cures té a veure amb diferents sectors relacionats amb la desigualtat econòmica i social.
- I quart, investigar sobre possibles crisis i reptes futurs.

Podem prendre nota de les dades que es necessiten per tirar endavant un projecte com el de Corea, i que ells estan recopilant. Són, entre d'altres:

- Primer, les de les activitats de cura que estan organitzades a través del mercat, o sigui que ja estan mercantilitzades i comptabilitzades a través de les dades del PIB. Aquesta informació és relativament fàcil d'obtenir.
- Segon, les del sector no pagat, amb dades més difícils d'obtenir, i que per tenir-les caldrà fer estimacions sobre el treball domèstic i estudis de l'ús del temps basats en entrevistes. Una pràctica que a Catalunya ja s'ha fet amb investigacions limitades d'estudis de cas, mentre que a Corea s'estan recollint dades de tot l'àmbit estatal.
- Tercer, aquestes dades han d'incloure les cures d'infants de 3 a 5 anys i aquí la pregunta és: estem disposats a incloure'ls en els pressupostos?
- Quart, també les cures per a la població gran: serveis mèdics, residències, menjadors, centres culturals i d'oci. Uns aspectes que van augmentant a mesura que va creixent l'esperança de vida.

No haurien de ser, aquests, també els nostres objectius de cara a tirar endavant el projecte de les cures en l'economia postpandèmica? És molta feina, però l'hem de fer i posar els mitjans necessaris per tirar-la endavant de la millor manera possible.

L'economia postpandèmica

Voldria acabar parlant d'aquesta economia, de com ens agradaria que ajudés a solucionar els problemes i reptes que ja anava arrossegant i els nous que ens ha plantejat. Tots i totes hem pensat en aquesta qüestió en vista de les moltes prediccions

i especulacions que ens han arribat. Jo diria que la majoria han estat esperançadores, en el sentit de pensar que la pandèmia ha estat un gran avís que ens ha arribat a temps, no sols pels perills de futurs virus sinó per tal de corregir els errors i grans problemes que ens envolten com a civilització i com a sistema econòmic: el canvi climàtic sobretot, però també els desequilibris econòmics i socials originats per la mala distribució de béns i riquesa, que han creat ferides profundes en totes les societats. Per exemple, hem tingut l'esperança que l'economia postpandèmica fos molt diferent del model neoliberal que s'ha imposat durant les darreres dècades. Economistes com Thomas Piketty també s'han sumat a aquesta tendència amb un llibre com *Viva el Socialisme*, publicat recentment, on suggereix que "l'hipercapitalisme ha anat massa lluny... i que hem de pensar en la superació del capitalisme". Per a ell aquest postcapitalisme serà "una nova forma de socialisme participatiu i descentralitzat, federal i democràtic, ecològic, mestís i feminista", però no creu que hi arribem aviat!

Jo voldria assenyalar un altre camí que progressivament ens ajudi a superar el capitalisme i que potser ja estem prenent. El capitalisme és un sistema fonamentat en el concepte de **l'home econòmic**, que s'ensenya en la Teoria Econòmica, la Microeconomia neoclàssica de gairebé totes les facultats d'Economia d'arreu del món, incloent-hi —des del 2010— les de la Xina que es diu comunista. Representa el petit emprenedor que tan bé va descriure Adam Smith en el seu llibre *The Wealth of Nations* o *La riquesa de les nacions*, publicat el 1776, i que encara s'utilitza com a justificació del capitalisme. L'home econòmic d'Adam Smith era el petit emprenedor individualista que maximitza els seus beneficis a través de la mà invisible del mercat lliure i competitiu. Amb la seva conducta contribueix automàticament al creixement econòmic del país i també ajuda a maximitzar la renda nacional i la riquesa de les nacions. Realment el capitalisme ha estat un sistema econòmic molt dinàmic i, malgrat les seves crisis periòdiques des que va aparèixer, ha contribuït d'una manera substancial al creixement de les economies del món, tot i les diferències enormes entre països. Però els petits emprene-

dors d'Adam Smith ja no tenen el mateix paper, atès que els grans protagonistes que porten la dinàmica de les economies actuals són les grans empreses, els monopolis i oligopolis de l'economia global. Són aquests els que imposen les seves condicions en lloc del mercat lliure d'Adam Smith.

Per altra banda, també ens referim a l'home econòmic com el que es mou predominantment per motius econòmics que impregnen les nostres societats. Durant les darreres dècades de capitalisme neoliberal, l'home econòmic s'ha imposat sobre altres valors i objectius socials que havíem heretat, com els representats per l'esquerra i els valors de solidaritat. Recordo molt bé quan als anys vuitanta els meus estudiants als EUA, que abans encara tenien la influència dels anys seixanta i s'inclinaven per les ciències socials o les humanitats, de cop tots volien anar a les escoles de negocis. Eren els *yuppies* que estaven influïts per la nova incidència de l'home econòmic. A Espanya i a Catalunya aquesta transformació va ser més tard, però certament va arribar amb el model neoliberal. I ara, enfront de la crisi del capitalisme de la qual tots parlem, ens preguntem si el concepte i les accions d'aquest home econòmic són anacròniques. I a mi m'agradaria argumentar que realment ho són.

La pandèmia ens ha obert els ulls als problemes del creixement descontrolat i al canvi climàtic. Per exemple, ja acceptem menys les excuses per a no descarbonitzar l'economia i sentim la urgència d'acabar amb productes com el carbó i el petroli, que són la gran font de les emissions de gasos a l'atmosfera. Les grans petrolieres internacionals per fi comencen a calcular quants anys els queden de vida per arribar al punt de producció zero. Malgrat que els grans bancs internacionals encara estan finançant les grans indústries del petroli (que són unes cent), ja han començat a anunciar —com va dir Ana Botín del Banc Santander— que per arribar a l'objectiu zero d'emissions fixat per al 2050, aniran reduint els crèdits a les empreses que no descarbonitzin i donaran prioritat a les empreses que utilitzin energies renovables.

Per altra banda la pandèmia ens ha recordat amb molta insistència els problemes del consumisme, els excessos de béns que comprem i llencem com si no tinguessin conseqüències. Les fotografies de plàstics i altres objectes atrapats als fons i a moltes parts dels nostres mars i oceans ens fan esgarrifar i la desaparició de plantes i altres tresors aquàtics ens fa sentir impotents. El problema de les deixalles al món és d'un gran impacte ambiental, que destrueix els recursos naturals i altera les condicions de salut d'allà on es desenvolupa la vida. Tots els sectors contribueixen a aquesta destrucció però vull mencionar particularment la indústria tèxtil, ja que ens toca de prop a totes i tots, com una de les més contaminants del planeta, amb impactes ambientals molt destructius. Per exemple, s'estima que la producció tèxtil, amb els productes de tints i acabats, és responsable del 20% aproximadament de la contaminació de l'aigua al món. Només a la UE les estimacions ens diuen que l'any 2017 es van utilitzar 266.000 milions de metres cúbics d'aigua i que per fabricar una camisa de cotó es necessiten 2.700 litres d'aigua dolça, suficient per satisfer les necessitats d'aigua potable d'una persona durant dos anys i mig.

En conjunt, la producció tèxtil, amb els productes d'acabats i tints, és responsable d'un 20% de la contaminació d'aigua neta al món. I el rentat de roba sintètica representa anualment mig milió de tones de microfibres i el 35% dels microplàstics del medi ambient. Finalment, segons l'Agència Europea del Medi Ambient, les compres de tèxtils a la UE de l'any 2017 van generar entorn dels 647 kg d'emissions per persona. Són xifres que ens haurien de fer pensar en la nostra responsabilitat respecte al consumisme de teixits i altres productes de moda, ja que es calcula, que a escala mundial, menys de l'1% de la roba es recicla i s'aprofita per obtenir noves formes de vestir.

Aquestes xifres ens fan pensar i veure l'altra cara de la globalització i de la davallada de preus generada pel trasllat de les nostres indústries cap a països de costos baixos i sobretot de mà d'obra barata. Les grans transferències de capital de les companyies multinacionals, per exemple dels anys noranta, es veien com un

èxit econòmic degut a la reducció de costos dels productes que van envair els mercats mundials i amb preus com els que no es podien produir localment. (Els que som grans recordem com els preus més baixos de la seda ens permetien lluir productes com camises que abans no podíem comprar pel seu preu alt.) El resultat ha estat un augment desorbitat del consum i del consumisme (definit pel diccionari com a “tendència al consum excessiu i innecessari de béns i productes”). S’estima que des del 1996, la quantitat de roba comprada dins de la UE s’ha incrementat en un 40% com a resultat de la davallada de preus i això ha reduït el temps que la fem servir. La roba utilitzada s’exporta fora de la UE, però en poques quantitats, i un 87% és incinerada o abandonada als abocadors. Mundialment, menys de l’1% de la roba es recicla per obtenir nous productes de vestir.

Arribem a les mateixes conclusions amb molts dels productes que els canvis tecnològics han fet que arribin a molta gent a preus accessibles. Com ja sabem, el gran augment de la productivitat ha estat una constant del capitalisme. Ja el gran economista Keynes, en el seu assaig sobre *Economic Possibilities for our Grandchildren* (*Les possibilitats econòmiques dels nostres nets*), escrit l’any 1930, va argumentar que el problema econòmic —la lluita per la subsistència— s’hauria superat al cap de cent anys i que s’hi podria arribar treballant menys dies. Per tant tindríem més dies de descans, per ocupar-los amb activitats artístiques, literàries i d’oci. També va argumentar que la gent no es mouria pel guany personal i que el sistema econòmic evolucionaria cap a una nova forma de capitalisme d’estat enfocat a complementar la producció de béns que el mercat lliure no produïa, com ara el foment de les arts i les humanitats i la millora de la condició humana en general.

Ja gairebé estem arribant al 2030 i el món és molt diferent del que va predir Keynes fa cent anys. La jornada laboral no s’ha reduït com ell va pronosticar i la humanitat sembla insaciable comprant i consumint productes cada cop més sofisticats i luxosos malgrat que una part d’aquesta humanitat no té accés

ni al més imprescindible. Som més feliços amb la producció de béns cada cop més sofisticats i amb més innovacions tecnològiques? O amb els cotxes que canvien cada any o amb els béns de luxe supercars per als superrics? I pot el planeta suportar el pes no sols de les seves deixalles sinó del canvi climàtic que la seva producció genera?

Us preguntareu que té a veure aquesta reflexió amb l’home econòmic de la Teoria Econòmica? Clarament, ens hauria de fer qüestionar la utilitat final dels seus instints de maximització dels beneficis i del creixement econòmic. La finalitat de produir amb la màxima eficiència, fer créixer el PIB en constant procés de desenvolupament —finalitat que semblava molt lloable en els temps d’Adam Smith— ara, en temps d’aquesta crisi del capitalisme, ens fa qüestionar la seva utilitat.

Però quin concepte pot substituir el de l’home econòmic al cor de la Teoria Econòmica? Jo suggeriria el de la *dona solidària* i l’*home solidari* no individualista que s’ajusta a uns objectius socials, com els determinats pel canvi climàtic i que té en compte els efectes de les seves accions sobre els altres. Que escolta i respecta el que ens diu la ciència. Que és conscient de les desigualtats del món i vol contribuir a reduir-les en lloc de dur els seus beneficis a paradisos fiscals.

Des de la pandèmia, hem sentit sovint aquests objectius de solidaritat i consciència dels problemes del món i comencem a veure’n algunes sortides. Islàndia, per exemple, va fer un experiment del 2015 al 2019 adoptant una setmana laboral de quatre dies i sense canviar el nivell de salaris, i ha estat un èxit per als treballadors perquè la productivitat no ha disminuït (a l’Estat espanyol fa dies que s’està discutint la possibilitat de duplicar aquest experiment). Per altra banda, hem vist com s’ha aprovat una taxa global del 15% que han de pagar les multinacionals. No és la taxa del 28% que havia proposat primer el president Biden, però és un primer reconeixement que les multinacionals han de contribuir als pressupostos del planeta.

Però la tendència al retorn a la “normalitat” d’abans de la pandèmia és molt forta. Els debats sobre la reforma laboral a Espanya i l’extensió de l’aeroport de Barcelona ens demostren com l’home econòmic té molta força per imposar els seus models i punts de vista. A més, les imposicions de l’home econòmic ens arriben de països amb molt pes econòmic com la Xina on —tal com va descriure el dia 11 de juliol el corresponsal de TV3— “hi ha milers de persones arreglant-se-les per generar riquesa malgrat el moviment d’estudiants que lluiten contra jornades de 9 hores i 6 dies”. Sembla que als xinesos, com a nosaltres, els queda molt per reflexionar sobre aquestes qüestions. A escala mundial, veiem com l’acumulació de capital a les esferes econòmiques més altes continua.

El cas dels EUA és potser extrem: durant les dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial, el 50% dels beneficis es repartien entre els impostos estatals i els federals i la renda de les classes mitjanes augmentava al mateix ritme que la de les classes més altes. Amb la globalització, segons càlculs del *The New York Times*, les grans companyies han pagat impostos als països que els eren més favorables, de manera que en conjunt pagaven un 14% o menys. Facebook va captar 15 bilions de dòlars en pagar les taxes a Irlanda en lloc dels EUA. Amb aquestes trampes l’“home econòmic” maximitza encara més els beneficis.

Però el model alternatiu de la dona i l’home solidaris no deixa d’aparèixer, suggerint que un altre món és possible. Per exemple, a Barcelona i a Catalunya tenim milers d’iniciatives i empreses petites que es classifiquen dins de l’economia social i solidària (ESS) i que produeixen de forma cooperativa o altres formes d’organització col·lectiva buscant el bé dels socis i el bé comú. Les entitats i organitzacions presents que la formen es caracteritzen per tenir un objectiu social i mediambiental més enllà del rendiment econòmic i funcionen segons un model de governança participatiu i equitatiu. I l’excedent econòmic de la producció es distribueix de manera democràtica amb criteris d’equitat i de solidaritat. Experiments i empreses relacionades amb l’ESS es poden trobar arreu del món, amb objectius relacionats amb la producció

però també amb la distribució i la justícia social. La tardor passada es van presentar les bases per a la futura Llei d’economia social i solidària a Catalunya que actualment s’està preparant.

La pandèmia ens ha fet veure la nostra vulnerabilitat col·lectiva i la nostra interdependència no sols amb tots els humans i països sinó amb el mateix planeta. Està sorgint una nova cosmovisió que veu en la cooperació i en l’agenda pública les solucions a aquesta vulnerabilitat que fins ara l’havíem vist relegada a l’àmbit més privat. Veiem que les accions voluntàries com la caritat, la beneficència i la filantropia són insuficients, a més de provenir d’una distribució injusta de la renda i la riquesa.

El model de la dona solidària i home solidari pot representar una nova generació dels drets humans col·lectius —el de la *fraternité*, després dels de *liberté* i *égalité*— que defensen els interessos de pau, del patrimoni comú de la humanitat, del medi ambient. Els subjectes titulars d’aquests drets no estan clarament identificats perquè pertanyen a totes les persones d’una societat. Donades les necessitats actuals de construir un món més igualitari i on la pobresa i la misèria podrien desaparèixer si ens ho proposem, realment el model de l’home econòmic egoista, pensant només en el seu guany econòmic, sembla anacrònic i amb necessitat de ser superat.

Crec que no és una exageració dir que som davant d’un canvi de paradigma de civilització on la vulnerabilitat i les cures són uns factors molt importants. Imaginar-se una societat cuidadora hauria estat impossible només fa dos anys. Però estem arribant al convenciment que s’ha convertit en una qüestió necessària i urgent per evitar una crisi del planeta amb milions de persones migrades, desplaçades per les seves condicions econòmiques o pel canvi climàtic.

Tot això vol dir que la Teoria Econòmica que durant tants anys ha alimentat les nostres facultats d’Economia i ha tingut tanta influència sobre els valors de les nostres societats ha de canviar.

Els llibres de text de Microeconomia s'han de reescriure per tal d'incorporar models de solidaritat, de benestar i d'igualtat. És una feina immensa que des de fa anys s'estava desenvolupant entre economistes no ortodoxos, però la urgència d'ara hi afegeix un interès que es fa sentir en alguns cercles més sensibilitzats d'economistes. Els departaments d'Economia de tot el món n'haurien de prendre nota, malgrat que és una feina que possiblement tardarà anys, tot i la seva urgència, ja que els economistes ortodoxos estan molt arrelats a l'individualisme i productivisme neoclàssic i dominen la professió. En tot cas, a Espanya tenim la ministra Yolanda Díaz que, al voltant dels canvis de Govern del juliol, ha estat capaç d'afirmar que “Este tiene que ser el Gobierno de la recuperación, pero también el de la igualdad. Si no nos acercamos a la gente, nos vamos a equivocar”.

Per acabar, voldria llegir una cita d'una sociòloga iraniana, Valentine Moghadan, que ensenya en una universitat dels EUA, referent a un debat internacional sobre la Gran Transició cap a un sistema més just:

“Ens atrevim a imaginar un futur en què els diners i el patrimoni van a parar als treballadors essencials i a les seves famílies en lloc d'enriquir els propietaris i dirigents del gran capital i dels fons d'inversió? O ens podem imaginar quan el benestar de tota la gent i del planeta és la preocupació més important per davant dels beneficis i les vendes d'armes?”.

**Ajuntament
de Barcelona**